

ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ У ГАЗЕТНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

Висвітлюються питання функціонування термінів у мові газетної публіцистики. Наголошується, що сьогодні активізується використання термінів у переносному значенні, що надає публіцистичному мовленню емоційності, виразності і образності

Процес активного переміщення термінологічної лексики у сферу загальнолітературного вжитку набуває подальшого розвитку. Включаючись у загальне використання, терміни вступають у парадигматичні і синтагматичні відношення з усім словниковим складом мови, розвивають переносні значення, тобто набувають у новому мовному середовищі здатності до детермінологізації.

Більшість термінологів схиляється до того, що детермінологізація - це запозичення слова із термінологічної системи і засвоєння його літературною мовою, що пов'язано з утворенням нового значення чи зміною сфери використання [2; 3].

Л.Капаназе вказує, що семантичні зрушення в словах подібного типу можна представити так: образне переосмислення - переносне використання - переносне значення [2, 87]. Основою для побудови образу часто слугує не науковий зміст терміна, а наше уявлення про нього. Саме метафорично осмислений термін підлягає детермінологізації. Цим шляхом розвиваються переносні значення у таких термінах, як: *штамп, пресинг, конвейєр, шок, епіцентр, вірус, потенціал* та ін., що знаходять відображення в тлумачних словниках. При цьому у прямому значенні слово залишається одиницею терміносистеми і функціонує в науково-технічній літературі, а в переносному є загальноживаним словом і використовується в неспеціальних текстах.

Слід наголосити, що не всі мовознавці поділяють цю думку. Існує декілька підходів до проблеми. „Узуальний” підхід полягає в тому, що термінологічні одиниці втрачають основну властивість термінів - позначати спеціальне поняття. Такий підхід знайшов відображення у працях

О.Реформатського, згідно з яким спеціальні слова, які стали широковживаними в загальнолітературній мові, змінюють свою семантику і перестають бути термінами [5; 6].

Прихильники „оказіональної” тенденції (Л.Капаназе - 2, О.Толікіна- 7 та ін.) вважають, що терміни є як такими тільки у вузькоспеціальній сфері, і кваліфікують факти виходу за межі терміносистеми як їх детермінологізацію. Причому слова спеціальної і літературної сфер розглядаються як одиниці різних підсистем.

Не можна погодитись з тим, що процес детермінологізації веде до втрати терміном зв'язків з поняттями певної терміносистеми. У процесі переходу спеціальної лексики в літературну мову дійсно відбуваються якісні зміни у понятійному ядрі термінів, однак їх специфіка не зникає, бо одна і та ж лексема може паралельно функціонувати і в спеціальній, і в загальнолітературній мові. Особливості процесу детермінологізації полягають у трансформації семантичного об'єму спеціального слова шляхом метафоричного (чи метонімічного) переносу, що призводить у кінцевому

підсумку до формування у слові нового, узуального значення [3; 8].

Одним із виявів детермінологізації терміна у мові газетної публіцистики є шлях від метафоричного використання до стійкого переносу значення, при якому слово повністю втрачає образність. Наприклад, термін **допінг** (мед.: „фармакологічні речовини для тимчасового підвищення активності організму”) у газетному тексті набуває переносного значення, яке вже закріплено словником: „стимулюючий засіб взагалі”: „*Постійний енергетичний допінг є системотворчим фактором білоруської економіки*”}

Детермінологізація може відбуватися і внаслідок генералізації, тобто узагальнення спеціального значення. Наприклад, технічний термін **технологія** („сукупність способів обробки чи переробки металів”) у мові газети використовується в узагальненому значенні: „спосіб поетапного впровадження в життя ідей”: „*У результаті маємо кількомісячний марафон із випробовуванням так званих політичних технологій*”. Або: „*Річ не лише в окремих фактах чи інтерпретаціях, але й у зміні цілої парадигми української історії*” (граматичний термін **парадигма** - „системний ряд форм” - у контексті набуває значення „система взагалі”).

Спостереження свідчать, що у семантичній структурі слів-термінів можуть відбуватися подальші зміни: термінологічне значення ускладнюється емоційно-експресивними відтінками. Наприклад: „*У такому підсумку „рухомий склад” події виокремлюється в непоганий синкретичний коктейль: сцена та оплески, фрагменти з текстів...*”

Експресія контексту може підсилюватися завдяки зіткненню контрастних слів. Пор.: „*Такі собі невтомні терористи духовності й політкоректності і лицарі суспільної сміттярки*”.

Виразними є і особливі конструкції, до складу яких входять терміни, що передбачають порівняльний підтекст. Наприклад: „*Тут годиться порівняння з мінним полем. Добра критика - це так, ніби хто подарував тобі карту цього поля*”. Або: „*Техніка... Вона як своєрідний протез, що веде до атрофування можливостей людського організму. І хіба не крайній випадок такого протеза - релігійного, духовного - ми маємо в цьому продукті на потребу сучасних віруючих, котрий вже встигли охрестити кіноіконою*”.

Семантичні зв'язки термінів у іншому функціональному середовищі значно розширюються внаслідок okazіональної лексичної сполучуваності термінів, через що відбуваються певні зрушення в їх семантичній

Фактичний матеріал добирався з газети „Коментар” (м. Київ) за 2004 р., яка висвітлює питання літератури, політики, мистецтва.

характеристиці, а отже, термінологічні одиниці можуть вступати в інші парадигматичні відношення з загальноновживаними словами. У мові газети фіксуємо такі сполучення слів: *критична маса людей, людина з чорно-білим баченням світу, профорієнтована резервація військовиків, дефініція віри, багатовекторна шизофренія, збагачувати культурний контекст, технології презентації, у тканині суспільства* тощо.

Зміни парадигматичних відношень лексичної одиниці відбиваються і на її синонімічних зв'язках: терміни, як правило, позбавлені синонімів, а ставши загальноновживаними словами, вони можуть входити до синонімічних рядів, тобто нові значення формують нові синонімічні відношення. Пор.: „*Сама ж опозиція не артикулює чіткої межі між чорним і білим* ". *Не артикулює* - „не визначає, не поділяє”. „*Коли масові видання називають одного з опозиційних політиків месією, вони зразу мовби надягають на нього блазеньський ковпак*". *Месія* - „рятівник, визволитель”.

Детермінологізація, таким чином, веде до збільшення обсягу синонімічного ряду, надаючи йому рухливості, і в цьому теж можна вбачати один із виявів впливу термінологічної лексики на загальноновживану мову.

У публіцистичному мовленні має місце і така закономірність: якщо який-небудь термін (частіше основний) змінює своє значення, то він поступово розширює сферу свого функціонування за рахунок похідних одиниць, створених на його основі за допомогою існуючих у мові словотворчих засобів. Подібним способом формуються словотворчі гнізда. Наприклад, *вектор - векторний; багатовекторний - багатовекторність; двовекторний - двовекторність*: „*І такою самою була останнім часом політика нашої влади, що будувалася на двовекторній орієнтації*”. „*Така сама двовекторність виявилась й у прагненнях населення нашої держави* ”.

У засобах масової інформації, як показали спостереження, набули поширення у складі нових утворень невідмінювані словотворчі елементи (префіксоїди) типу: *медіа-* (*медіасвіт, медіаресурс*), *кіно-* (*кіномарафон, кінопропаганда*), *теле-* (*телепростір, теледебаті*).

Розширилась семантична зона слів з цими елементами: останнім часом вони особливо активізувались в політичній та економічній сферах.

Унаслідок поєднання вказаних префіксоїдів зі спеціальними словами різних галузей похідні складні слова можуть набувати оцінно-експресивного забарвлення (інколи з відтінками іронії): „*В епоху клінічної смерті і креативу у вітчизняному телепросторі змінювалося ставлення громадян до природи телепродукту. Загалом причина бідного сучасного телеменю дуже проста...* ”

Крім цього, виявляється і інша тенденція: у сферу образних осмислень залучаються не тільки окремі лексичні одиниці термінологічного характеру, а й цілі групи термінів, які належать до одного тематичного поля (подібні одиниці можуть функціонувати і в одному контексті). Пор.: „*...Бо монета хоче говорити без нашої допомоги, використовуючи власний алфавіт форм і знаків. Так місто перетворюється на металічний сонет... Класика входить у сюжет і семантику монети й, запровадивши дисципліну на рівні форми тексту (розміри, номінал, рік, герб), береться за формозміст речень і слів* ”.

Спеціальні слова, набуваючи переносних значень, є джерелом поповнення не тільки лексики, а й фразеології. До складу фразеологічних одиниць входить багато термінів. Наприклад: *закручувати* (загвинчувати) *гайки*, *сидіти* (засісти) *як цвях*, *брати* (узяти) *в лещата*, *виходити* (вийти) *на орбіту*, *і'ятити* (відтатити) *тією ж монетою*, *співати дифірамби*, *тримати кермо* (стерно) *влади* та ін.

Фразеологічні звороти, побудовані на основі термінологічної лексики, можуть стати поштовхом для створення нових фразеологічних єдностей. Наприклад: „*Він майстер того, що його колеги називають розірваним шаблоном*” (у значенні „нетиповий зразок діяльності, іміджу”). „*А це свідчить про те, що влада могла реально перемогти й за так званим, м'яким сценарієм*” („несиловими способами, без тиску”). „*Існує також і мовна гра, що є критикою академічної науки за її повний відрив від життя, за підміну пізнання світу нікому не потрібною грою в бісер*” (пор.: у рос. мові: „*сипати* (розсипати, метати) *бісер перед свинями*” - „даремно говорити про що-небудь чи доводити тому, хто не здатен чи не хоче зрозуміти це”). У вказаному контексті: „нікому не потрібна, безглузда, безкорисна робота”).

Загальнонародні фразеологічні одиниці підлягають трансформації шляхом заміни чи підстановки в них якого-небудь слова (часто спеціального). Наприклад: „*Учитель може бути лише дешевим бюджетним м'ясом на підтримку уряду та Президента, демонстрацій опозиції...*” (пор.: *гарматне м'ясо* - „маса людей, приречена на безглузде знищення”; *бюджетне м'ясо* - „учительство, з яким влада не рахується, використовує його тільки в своїх інтересах”). „*Одним із гвіздків виставкової програми став проект, творцем якого є театр*” (за аналогією до рос. „гвоздь програми” (в укр. мові: „окраса сезону”). „*Головну скрипку в парламенті відіграють фінансово-політичні угруповання*” (замість „грати першу скрипку”).

У мові газетної публіцистики можлива компресія фразеологічного вислову: „*Пряники при цьому навряд спрацюють: майже немає таких солодоців, аби примусити український політикум піти на обидва варіанти добровільно*” (пор.: „політика батога і пряника”).

Отже, використання у мові публіцистики термінів з метафорично переосмисленим значенням пов'язано перш за все з асоціативним характером мислення, а також викликано глибинними потребами обміну інформацією у суспільстві.

Включення спеціальних слів у публіцистичний контекст веде до їх детермінологізації, засвоєнню ними нових значень і набуванню стилістичних характеристик.

Взаємодія термінологічної і загальноживаної лексики певним чином впливає на семантико-словотворчу систему мови: відбувається збагачення семантичних груп слів, перегруповання семантичних зв'язків, розвиток полісемії, збільшення обсягу синонімічних рядів та словотворчих гнізд.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. - К.: Ірпінь,

2001.-С. 1426.

2. Капанадзе Л.А. Взаимодействие терминологической и общеупотребительной лексики // Развитие лексики современного русского языка. - М., 1965. - С. 86-103.

3. Мостовой Н.И. Детерминологизация в современном английском языке. - К., 1971.-23 с.

4. Общая терминология: Вопросы теории. - М., 1989. - 244 с.

5. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка // Проблемы структурной лингвистики. - М., 1959. - С. 103-125.

6. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология. - М., 1961. - 154 с.

7. Толикина Е.Н. Термин в литературном языке // Нормы современного русского литературного употребления. - М.-Л.: Наука, 1966. - С. 43-65.

8. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. - М.: Наука, 1973.-280 с.

Summary

The article deals with questions of terms functioning in newspaper publicism. It is underlined that at present the terms usage in a figurative meaning is actualized which adds emotionality, expressiveness and figurativeness to a publicistic speech.

К.А.Качайло

канд. філолог, наук, доцент

КОНФІКСИ ВИ-...-ОК, НЕДО-...-ОК, ПО-..'-'ОК В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджуються шляхи формування структури і розвиток семантики конфіксальних дериватів з афіксами ви-...-ок, недо-...-ок, по-...-ок протягом писемного періоду розвитку української мови.

Особливості структури та семантики словотворчих засобів мови, їх склад та специфіка функціонування постійно привертають увагу дослідників. Іменникові афікси були предметом вивчення у працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. С.П.Бевзенко та С.П.Самійленко зробили опис історичного творення іменників; Ж.Ж.Варбот, Ю.С. Азарх, Л.Л.Гумецька та інші обстежили словотвірну систему українського (східнослов'янського) іменника на різних синхронічних зрізах; П.І.Білоусенко, В.В.Грещук, Й.П.Бурський, Н.О.Задорожня, Б.Ліндерт, А.В.Майборода, В.В.Німчук, І.С.Олійник відобразили у своїх працях історію формування окремих афіксів та розвиток їх словотвірних значень.

Протягом останніх десятиліть спостерігається поживлення інтересу